

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาหารนับเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่มีผลต่อสุขภาพมากที่สุด ร่างกายจะเจริญเติบโตแข็งแรงได้ดีวนมาจากการได้รับอาหารทั้งสิ้น อาหารที่จะทำให้ร่างกายแข็งแรงต้องเป็นอาหารดี คือมีความสะอาดปราศจากสารปนเปื้อนและสารปลอมปนที่อาจก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพของผู้บริโภคในภายหลังได้มีปริมาณเพียงพอเหมาะสมตามวัยและความต้องการของร่างกาย ให้คุณค่าทางโภชนาการครบถ้วนและมีความหลากหลาย เมื่อร่างกายได้รับอาหารดี จะทำให้สุขภาพแข็งแรง เจริญเติบโตตามวัย มีภูมิค้านทานโรคดี เป็นคนที่มีประสิทธิภาพในการเรียนและการทำงานต่าง ๆ รวมทั้งช่วยลดค่าใช้จ่ายในด้านการรักษาพยาบาลด้วย และเมื่อคนแต่ละคนมีสุขภาพดี ย่อมส่งผลให้ประเทศชาติเข้มแข็ง เนื่องจากไม่ต้องมีภาระในการดูแลรักษาสุขภาพประชาชน จึงสามารถนำเงินงบประมาณไปใช้ในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ (ประยุค สายวิเชียร, 2547) แต่ในปัจจุบันประเทศไทยยังขาดความมั่นคงด้านอาหาร ถึงแม้ว่าจะสามารถผลิตอาหารได้เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ แต่ยังไม่สามารถกระจายอาหารได้อย่างทั่วถึงประชากรทุกกลุ่ม ตลอดจนการรับประทานอาหารที่ไม่เพียงพอ กับความต้องการของร่างกายและอาหารยังไม่มีความปลอดภัย โดยมีการปนเปื้อนของเชื้อโรคจากแนวที่เรียกว่า “ไวรัส พยาธิหรือเชื้อรา ตลอดจนสารเคมี โลหะหนักหรือสารพิษอื่น ๆ ในกระบวนการผลิต จนถึงการบริโภค อิกหั้งสังคมไทยได้พัฒนาวิธีชีวิตของตนเองจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม การพึ่งพาระบบตลาดเพื่อซื้ออาหารเพิ่มมากขึ้น จากในอดีตที่หากอาหารมารับประทานได้จากแหล่งธรรมชาติหรือเพาะปลูกเอง ประกอบกับมีการถ่ายทอดเทคโนโลยี ถ่ายทอดวัฒนธรรม การรับประทานอาหารแบบตะวันตก รวมทั้งอิทธิพลของการโฆษณาต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดความอิจฉา บริโภค สิ่งเหล่านี้เข้ามามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการรับประทานอาหารของคนไทยและยังเป็นสาเหตุหลักที่นำไปสู่ปัญหาโภชนาการ (วีระ วีระไวยา และส่ง คำมาพงษ์, 2541)

ปัจจุบันคนไทยยังประสบปัญหาโภชนาการ ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็น 2 รูปแบบ คือ ภาวะขาดสารอาหาร ได้แก่ การขาดโปรตีนและพลังงาน การขาดธาตุไอโอดีน ภาวะโลหิตจางจากขาดธาตุเหล็ก และภาวะขาดวิตามินเอและวิตามินอี ฯ และอีกรูปแบบหนึ่งคือ ภาวะการได้รับสารอาหารเกิน ได้แก่ ภาวะน้ำหนักตัวเกินเกณฑ์และโรคอ้วน (ปราโมทย์ ผ่องแพร์, 2539) ประชากรกลุ่มนี้ที่มีปัญหาโภชนาการ คือวัยรุ่น วัยรุ่นมีปัญหาทั้งการขาดสารอาหารและการได้รับสารอาหาร

มากเกินความต้องการของร่างกาย ปัญหาการขาดสารอาหารที่พบบ่อยในวัยรุ่นคือ ภาวะการขาดโปรตีนและพลังงาน ภาวะโลหิตจางจากการขาดธาตุเหล็ก และการขาดธาตุไอโอดีน ส่วนการได้รับสารอาหารมากเกินความต้องการของร่างกายที่พบมาก คือ การได้รับสารอาหารที่ให้พลังงานมากเกินไป ทำให้เกิดโรคอ้วน (กองสุขศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2548)

วัยรุ่นส่วนหนึ่งอยู่ในวัยเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นวัยที่ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็วในทุกด้าน ถึงที่เห็นได้ชัดเจน คือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพนอก เช่น ความสูง ผิวหนัง รูปร่างหน้าตา เป็นต้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงภายในร่างกาย เช่น สมองพัฒนาเต็มที่ ฮอร์โมนเพศเริ่มทำงาน เป็นต้น พร้อมกันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม อารมณ์ ค่านิยมและความสนใจต่าง ๆ ด้วย (ศรีเรือน แก้วกังวน, 2545) นอกจากนี้วัยรุ่นยังมีกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานเพิ่มมากขึ้น เช่น เล่นกีฬา และกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียน จากเหตุดังกล่าวทำให้วัยรุ่นมีความต้องการอาหารต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การรับประทานอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการจะช่วยให้ร่างกายได้รับสารอาหารต่าง ๆ ในปริมาณที่เพียงพอ กับความต้องการ ทำให้ร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่ และเป็นผู้ใหญ่ที่มีสุขภาพสมบูรณ์ แต่วัยรุ่นในปัจจุบันมีพฤติกรรมการรับประทานอาหารตามแฟชั่น อาหารที่วัยรุ่นนิยมรับประทาน ได้แก่ อาหารฟาสต์ฟูด อาหารสำเร็จรูปที่บรรจุในถุง塑性 อาหารเหล่านี้มีส่วนประกอบหลักเป็นแป้ง ไขมัน และน้ำตาล มีปริมาณไขอหารต่ำ มีส่วนผสมของ防腐劑และเกลือมาก ทำให้ผู้รับประทานได้รับอาหารที่ให้พลังงานมากเกินความต้องการของร่างกาย แต่สารอาหารหลายอย่างได้รับไม่ครบถ้วน นอกจากนี้วัยรุ่นยังดื่มหาบบมาก รับประทานอาหารไม่เป็นเวลา และไม่คำนึงถึงคุณค่าทางโภชนาการ (อบเชย วงศ์ทอง ,2541)

การรับประทานอาหารที่ไม่เหมาะสมของวัยรุ่นดังข้อมูลข้างต้นเป็นผลมาจากการที่วัยรุ่นมีความเป็นอิสระและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง จึงเลือกรับประทานอาหารตามใจตนเอง เมื่อมีอาหารไม่ถูกใจก็อาจไม่รับประทาน หันไปรับประทานอาหารที่ถูกใจแต่ไม่มีประโยชน์แทน (อบเชย วงศ์ทอง ,2541) หรือวัยรุ่นบางคนมีความกังวลใจในเรื่องของรูปร่าง รู้สึกว่าตนเองอ้วนเกินไปทั้ง ๆ ที่รูปร่างอาจสมส่วน หรือมีค่านิยมตามแบบカラและนางแบบที่ต้องมีรูปร่างผอมบาง จึงพยายามลดน้ำหนักด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง เช่น รับประทานอาหารปริมาณน้อย งดอาหารบางมื้อ รับประทานอาหารที่ให้พลังงานต่ำ รับประทานเฉพาะผักและผลไม้ และอาหารที่มีโปรตีนเท่านั้น รับประทานอาหารแล้วทำให้อาเจียนออกมาระบบการใช้ยาระบายเป็นประจำ วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นวิธีการลดน้ำหนักที่ก่อให้เกิดอันตราย ถ้าปฏิบัติเป็นเวลานาน ๆ จะทำให้เกิดการขาดสารอาหารได้ นอกจากนี้การใช้ยาระบายเป็นประจำจะทำให้สารอาหารหลายชนิดถูกขับออกมากด้วย (สมใจ วิชัยดิษฐ ,2541)

การเตี้ยงคุจจากครอบครัวที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เร่งรีบในปัจจุบัน ทำให้การรับประทานอาหารเปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาหารรับประทานเองในครอบครัว เปลี่ยนมา

เป็นการซื้ออาหารสำเร็จรูปและกึ่งสำเร็จรูปมากขึ้น และจากการรับประทานอาหารออกบ้านเป็นครั้งคราวมาสู่การรับประทานเกือบทุกเมื่อ ด้วยความสะดวกต่อการรับประทาน จึงขาดความพิถีพิถันในการเลือกสรรอาหาร ซึ่งอาหารเหล่านี้บางอย่างมีคุณค่าทางโภชนาการต่ำ มีไขมันสูง เติมเครื่องปรุงสารเคมี แและมีความสะอาดไม่เพียงพอ จึงเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ที่รับประทานได้ (วิชัย หาดทัยรนาสันต์, 2545) ทั้งนี้การรับประทานอาหารที่ไม่เหมาะสมอาจเกิดจากความกดดันทางอารมณ์จากการเรียน ความสัมพันธ์ในครอบครัวและจากสภาพเดือนฯ เช่น ขาดความนั่นใจในตนเอง เกิดความเหงา มีความเศร้าซึมมาก รู้สึกผิดมากและไม่พอใจในตนเอง วัยรุ่นบางคนจึงหาทางออกด้วยการรับประทานอาหารมากขึ้นหรืออดอาหาร เพื่อทดสอบหรือต้องการประชดจะไรบ้าง (ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2545) นอกจากนี้การได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อน ซึ่งเป็นกลุ่มที่วัยรุ่นให้ความสำคัญมากที่สุดในเรื่องค่านิยมต่าง ๆ รวมทั้งการรับประทานอาหาร ถ้าวัยรุ่นคนเพื่อนที่มีพฤติกรรมการรับประทานที่ดี วัยรุ่นกลุ่มนี้จะได้รับแบบอย่างที่ดี ในทางตรงข้ามถ้าคบเพื่อนที่มีพฤติกรรมการรับประทานอาหารที่ไม่ดี อาจชักนำให้มีพฤติกรรมการรับประทานอาหารที่ไม่ดีตามไปด้วย (วสัย อินทร์มพรรย়, 2540) การได้รับอิทธิพลจากสื่อโฆษณาและการส่งเสริมการขายต่าง ๆ ที่กระตุ้นให้มีการบริโภคมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโฆษณาทางโทรทัศน์ที่เข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นได้รวดเร็วและทั่วถึง มีวัยรุ่นจำนวนมากที่ใช้เวลาอยู่หน้าจอโทรทัศน์ในแต่ละวันนานหลายชั่วโมง การซึ่งซับภาพที่น่ารับประทานของขนมหรือการอยากได้ของแจกของแถมที่มาพร้อมขนมจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ชื่นฤทธิ์ กาญจนะจิตรา และคณะ, 2548) การนิยมรับประทานอาหารแบบตะวันตกที่ให้พลังงานสูง ไขมันสูงโดยเฉพาะไขมันอิมตัวจากสัตว์และเกลือ หรือบนเนื้อสัตว์ที่ให้พลังงานมากและมีปริมาณน้ำตาลสูง (สาระ ชนมิตต์, 2547) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดภาวะทุพโภชนาการ คือ ภาวะโภชนาการต่ำและภาวะโภชนาการเกิน ได้

การมีภาวะทุพโภชนาการจะนำมาสู่ปัญหาสุขภาพมากมาย เช่น การมีภาวะโภชนาการต่ำเป็นเหตุให้วัยรุ่นเจริญเติบโตช้า เจ็บป่วยบ่อย ความสามารถในการเรียนรู้ด้อย ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนต่ำ และสมรรถภาพในการทำกิจกรรมและการเล่นกีฬาต่ำ (กองสุขศึกษา กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2548) ส่วนการมีภาวะโภชนาการเกินหรือโรคอ้วน ทำให้เกิดความผิดปกติของระบบทางเดินหายใจ หายใจลำบากโดยเฉพาะเวลานอนกลางคืนเกิดอาการนอนกรน หรือหดหายใจ เป็นพัก ๆ เนื่องจากมีไขมันมากทำให้ทางเดินหายใจแคบลง ในรายที่อ้วนมาก ๆ จะนอนราบไม่ได้ ซึ่งเรียกอาการดังกล่าวว่า Pickwickian Syndrome เมื่อยายใจลำบากสมองจะได้รับออกซิเจนไม่เพียงพอ ทำให้ในเวลาลงวันมีอาการหงุดหงิด เรียนหนังสือไม่รู้เรื่อง และการมีน้ำหนักตัวมาก ทำให้เหนื่อยง่าย เป็นผื่นคันที่บริเวณข้อพับต่าง ๆ และยังมีผลเสียต่อจิตใจเนื่องจากถูกเพื่อนล้อเลียน เมื่อโตขึ้นจะเป็นปมด้อยในรูปร่าง เกิดความอ้าย บางรายอาจแยกตัวจากเพื่อน และไม่อยากไปโรงเรียน วัยรุ่นที่อ้วนเมื่อโตขึ้นมีแนวโน้มที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่อ้วน และในอนาคตอาจเป็นโรคบางอย่างซึ่งกว่าคนที่มี

น้ำหนักตัวปกติ เช่น โรคหัวใจ โรคหลอดเลือดหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคของถุงน้ำดี และโรคที่เกี่ยวข้องกับข้อและกระดูก ในกรณีที่ต้องได้รับการผ่าตัดจะเกิดความเสี่ยงสูงมากกว่าคนปกติ (พิราภรณ์ บุตรหมัน, 2548) จะเห็นได้ว่าการมีภาวะทุพโภชนาการเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโต สุขภาพร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาของวัยรุ่น จึงควรมีการคุ้มครองวัยรุ่นให้มีภาวะโภชนาการที่เหมาะสม โดยการส่งเสริมการรับประทานอาหารที่ถูกต้องตามข้อปฏิบัติการกินอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทย ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการจัดทำข้อปฏิบัติการกินอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทย (2541) มีดังนี้

1. กินอาหารครบ 5 หมู่ แต่ละหมู่ให้หลากหลายและหนักน้ำหนักตัว
2. กินข้าวเป็นอาหารหลักสลับกับอาหารประเภทแป้งเป็นบางเม็ด
3. กินพืชผักให้มากและกินผลไม้เป็นประจำ
4. กินปลา เนื้อสัตว์ไม่ติดมัน ไข่ ถั่วเมล็ดแห้งเป็นประจำ
5. ดื่มน้ำให้เหมาะสมตามวัย
6. กินอาหารที่มีไขมันแต่พอควร
7. หลีกเลี่ยงการกินอาหารสาหร่ายขัดและเหมจัด
8. กินอาหารที่สะอาดปราศจากการปนเปื้อน
9. งดหรือลดเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์

การส่งเสริมวัยรุ่นให้มีการรับประทานอาหารที่ถูกต้อง เพื่อให้มีภาวะโภชนาการและสุขภาพที่ดี นอกจากจะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่หรือผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูแล้ว โรงเรียนเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน เนื่องจากวันนี้เป็นวัยที่กำลังศึกษาเล่าเรียน ในแต่ละวันวัยรุ่นต้องใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนวันละ 8 ชั่วโมง สัปดาห์ละ 5 วัน ปีละ 8 เดือน วัยรุ่นจะได้รับการเรียนรู้ทางตรงจากหลักสูตร และเรียนรู้ทางอ้อมจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ผ่านตัวบุคคล สถานที่ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้ โรงเรียนจึงมีอิทธิพลอย่างยิ่งที่จะพัฒนาวัยรุ่นให้เติบโตไปในด้านต่าง ๆ รวมทั้งพัฒนาระบบนิเวศสุขภาพในเรื่องการรับประทานอาหารด้วย ถ้าโรงเรียนมีมาตรการคุ้มครองเด็กด้านอาหารและโภชนาการ ครอบคลุมถึงระบบอาหารในโรงเรียน การกำหนดให้อาหารและเครื่องดื่มที่ขายในโรงเรียนต้องมีคุณค่าทางโภชนาการ มีการประเมินและเฝ้าระวังภาวะโภชนาการ รวมทั้งแจ้งผลการประเมินภาวะโภชนาการและจัดทำข้อแนะนำให้กับผู้ปกครอง ที่สำคัญคือให้วัยรุ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการรับประทานอาหาร มาตรการเหล่านี้สามารถพัฒนาให้วัยรุ่นมีการรับประทานอาหารที่ถูกต้อง ส่งผลให้มีภาวะโภชนาการที่ดีได้ (ลักษณ์ เหมาะสุวรรณ, 2548)

โรงเรียนสารภีพิทยาคม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาประจำปี ปี 2564 เป็นโรงเรียนหนึ่งที่เห็นความสำคัญด้านโภชนาการของนักเรียน โดยทางโรงเรียนได้มีการจัดป้ายนิเทศให้ความรู้เรื่องอาหารและโภชนาการแก่นักเรียน มีการควบคุมคุณภาพการจำหน่ายอาหาร

และเครื่องคัมของร้านจำหน่ายในโรงเรียนให้มีความสะอาด ถูกสุขลักษณะ ปลอดภัย คุ้มค่ากับราคา และถูกหลักโภชนาการ แต่จากข้อมูลการประเมินภาวะโภชนาการของ งานอนามัย โรงเรียนสารกีพิทยาคม (2549) โดยวิธีการซึ่งน้ำหนักและวัดส่วนสูงของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2549 พบว่า นักเรียนมีภาวะโภชนาการตามเกณฑ์ ร้อยละ 72.70 ภาวะโภชนาการต่ำกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 14.30 และภาวะโภชนาการเกินเกณฑ์ ร้อยละ 13.00 ผลการประเมินนี้แสดงให้เห็นว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 บางส่วนยังมีปัญหาภาวะโภชนาการ ในเวลาเดียวกันยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการรับประทานอาหารของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มาก่อน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษา การรับประทานอาหารและภาวะโภชนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่โรงเรียนในการส่งเสริมสุขภาพและพัฒนานักเรียนให้มีการรับประทานอาหารและภาวะโภชนาการที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การรับประทานอาหารและภาวะโภชนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษารับประทานอาหารของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4
2. เพื่อศึกษาภาวะโภชนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4
3. เพื่อเปรียบเทียบการรับประทานอาหารของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่มีภาวะโภชนาการต่างกัน

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2549 โรงเรียนสารกีพิทยาคม อำเภอสารกี จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษารั้งนี้ครอบคลุมถึงการรับประทานอาหารของนักเรียน ได้แก่ จำนวนมื้ออาหาร ที่มาของอาหาร ลักษณะอาหารที่ชอบ และความถี่ในการรับประทานอาหารชนิดต่าง ๆ ภาวะโภชนาการประเมินโดยใช้น้ำหนักตามเกณฑ์อายุ ส่วนสูงตามเกณฑ์อายุและน้ำหนักตามเกณฑ์ส่วนสูง และผลการเรียน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การรับประทานอาหาร หมายถึง การปฏิบัติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหาร ได้แก่ จำนวนเม็ดอาหาร ที่มากของอาหาร ลักษณะอาหารที่ชอบและความถี่ในการรับประทานอาหารชนิดต่าง ๆ

ภาวะโภชนาการ หมายถึง สภาพร่างกายของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่มีผลจาก การรับประทานอาหาร (สาวนีย์ จักรพิทักษ์, 2544) ประเมินได้จากการซึ่งน้ำหนักและวัดส่วนสูง โดยใช้น้ำหนักตามเกณฑ์อายุ ส่วนสูงตามเกณฑ์อายุและน้ำหนักตามเกณฑ์ส่วนสูงเป็นตัวบ่งชี้ (ศักดา พรีงลำภู และคณะ, 2549)

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หมายถึง วัยรุ่นที่กำลังศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2549 โรงเรียนสารวีพิทยาคม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การรับประทานอาหารและภาวะโภชนาการของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ในครั้งนี้ได้รับประโยชน์ คือ

1. ได้ข้อมูลพื้นฐานให้กับโรงเรียนนำไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมสุขภาพของนักเรียน
2. ได้ข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องต่อไป